The Quarterly of Research on Global Relations
Spring 2025, 2 (5), 1-30
jrgr.atu.ac.ir
DOI: 10.22054/jrgr.2026.88460.1126

ATU PRESS

Original Research
Received: 25/09/2024
Accepted: 16/03/2025
ISSN:2476-2806
eISSN:2476-6828

America and the Application of Nonproliferation Sanctions in Response to Mohammad Reza Shah's Nuclear Program (1956–1978)

Seyed Asghar Keivan Hoseini*

Professor, Department of International Relations, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran

Abstract

Introduction

The first efforts to institutionalize the concept of nuclear nonproliferation can be traced back to 1943. However, in line with U.S. strategic objectives—particularly the Atoms for Peace initiative introduced at the United Nations on December 8, 1953—the global agenda for the governance and oversight of nuclear policy acquired a distinct institutional and political identity. The nuclear program under Mohammad Reza Shah during the 1960s and 1970s envisioned the development of a comprehensive civilian nuclear energy sector aimed at diversifying Iran's electricity generation and reducing its

* Corresponding Author: Asgharkeivanhosseiny@gmail.com
How to Cite: Keivan Hoseini, A. (2025). America and the application of nonproliferation sanctions in response to Mohammad Reza Shah's nuclear program (1956–1978). *Research on Global Relations*, 2(5), 1- 30. https://doi.org/10.22054/jrgr.2026.88460.1126.

dependence on oil exports. A critical issue, however, concerns allegations that the program was also oriented toward nuclear fuel reprocessing (including uranium enrichment) and, ultimately, the potential development of nuclear weapons.

The present research aimed to examine the impact of the Shah's nuclear program on Iran–U.S. relations. It sought to address the following questions: How did the Shah's nuclear program influence the strategic relationship between the U.S. and Iran during the 1970s? The study is based on the hypothesis that the Shah's nuclear program—particularly during the 1970s—encountered increasing opposition from the U.S., whose policy was increasingly shaped by nuclear nonproliferation objectives and related sanctions

Literature Review

The scholarly literature has examined the topic from a historical perspective. For example, in *Iran's Developing Military Capabilities*, Cordesman (2005) presented the evolution of Iran's nuclear program in a chronological framework. In the article "Why Iran Wants the Bomb and What It Means for US Policy," Sherrill (2012) discussed the nuclear policies of the second Pahlavi regime only as a peripheral issue within the broader context of post-1979 tensions between the U.S. and Iran. Concerning Mohammad Reza Shah's nuclear program, the existing literature can be broadly divided into two competing perspectives. The first argues that the Shah's nuclear program was fundamentally developmental and peaceful, intended to establish a comprehensive civilian nuclear energy sector that would benefit both Iran and its international partners. A prominent example is the contribution by McGlinchey and Choksy (2025) titled "Iran's Nuclear Ambitions Under the Shah and Ayatollahs: Strikingly Analogous but More Dangerous." The second (e.g., Milani's *The Shah* published in 2011) contends that, from its inception, the civilian nuclear program

served as a cover for the long-term objective of acquiring a nuclear weapons capability.

Materials and Methods

This study employed a historical–documentary research method combined with a process-tracing approach. Historical–documentary research is a qualitative method that reconstructs and analyzes the evolution of a phenomenon over a specific period using archival documents, official reports, legislation, policy statements, statistical data, speeches, and other reliable sources. Rather than generating data through direct observation or fieldwork, this method relies on the systematic collection and critical analysis of existing documentary evidence. The historical-documentary method offers several advantages. It enables researchers to examine developments over extended periods, access reliable and official sources, compare the policies and behavior of different actors, and analyze the evolution of foreign policy and international relations within their historical context. To identify causal mechanisms, this study adopted a process-tracing approach. Process tracing is one of the principal qualitative methods for explaining causal relationships. Rather than merely demonstrating an association between two variables, it seeks to uncover the sequence of events and intervening mechanisms through which one variable influences another

Results and Discussion

It is viewed that Mohammad Reza Shah's nuclear strategy—framed as meeting domestic energy needs through nuclear fission while preserving Iran's petrochemical resources for export to energy-hungry foreign markets—was a purely developmental and peaceful program that benefited all parties involved. Until the mid-1970s, U.S. officials did not regard Iran's nuclear program as a backdoor to the acquisition of nuclear weapons. On the contrary, they actively encouraged Iran's

pursuit of nuclear power plants and advanced nuclear technology because of the country's strategic importance within the framework of U.S. Cold War foreign policy. However, some analysts, drawing on declassified documents from the U.S. National Security Council and the Pentagon, argue that Iran sought to acquire a nuclear weapons capability from the outset, using a civilian nuclear program as a cover. During the period 1974–1979 (1353–1357 S.H.), several indications of a shift toward military nuclear objectives became apparent. In this context, a number of factors have been identified as catalysts for this development. First, the sharp rise in oil prices, particularly after the 1973 Arab–Israeli War, provided the Iranian government with the financial resources needed to sustain and expand its nuclear program. Second, India's nuclear test in 1974 further reinforced the perceived strategic value of acquiring a nuclear capability. The third factor was the relationship between self-help and fear, as some scholars argue that the Shah's ambition to expand Iran's influence and credibility beyond the Persian Gulf and the Indian Ocean, combined with the U.S.-centered Cold War dynamics of the 1970s, encouraged him to assume a strategic counterweight to Soviet influence through close cooperation with the U.S. Accordingly, Mohammad Reza Pahlavi's motivation to pursue military nuclear capabilities can be understood as stemming from a mixture of self-help and fear. Additional motivations included Iran's long-term development ambitions, which were viewed as an undeniable national necessity, as well as concerns over the aggressive policies and regional ambitions of the Iraqi Ba'athist regime.

In light of the above discussion, several official positions and policy actions adopted by the Iranian government, both publicly declared and privately pursued, deserve attention. According to some evidence, the Shah's covert efforts to acquire a nuclear weapons capability were known to certain senior officials within his government. Over time, signs of growing tension emerged as the U.S. increasingly sought to

impose technological and military restrictions on Iran and opposed its pursuit of a military nuclear capability. In this context, beyond the concerns expressed by Kissinger and Ford, the assessments of several U.S. nuclear experts are particularly noteworthy. They argued that Iran's nuclear program included research related to the development of low-yield nuclear weapons, centered at the Amirabad Nuclear Research Center, particularly through a laser enrichment program that began in 1975.

The impact of these broader strategic developments is reflected in classified U.S. government documents from 1974 to 1977, which reveal Washington's opposition to Iran's efforts to acquire nuclear fuel reprocessing capabilities. Reports from the 1970s indicated that Iran had sought laser enrichment technology from the U.S. and had conducted experiments related to nuclear reprocessing. Intelligence assessments also suggested that the Shah had established a secret group working on the development of nuclear weapons. The evidence ultimately suggests that although the Shah's nuclear program initially benefited from broad support provided by the U.S. and its European allies, his insistence on pursuing covert nuclear fuel enrichment strained the strategic relationship between Iran and the U.S. This shift culminated in the U.S. imposing what can be described as a form of nonproliferation sanctions on Tehran, reflecting Washington's commitment to the global nonproliferation regime.

Conclusion

By combining historical-documentary analysis with process tracing, this research reconstructed the evolution of the Shah's nuclear program and examined how changes in that program influenced the strategic relationship between the U.S. and Iran. According to the findings, although Mohammad Reza Shah's nuclear program was publicly presented as a peaceful initiative, the available evidence suggests that its objectives became increasingly ambiguous during the

mid-1970s. While the U.S. initially supported Iran's nuclear ambitions and did not view the program as a pathway to nuclear weapons, changing regional and international conditions triggered Iran's interest in acquiring a military nuclear capability. At the same time, evidence of covert activities heightened U.S. concerns. As a result, Washington gradually shifted from supporting Iran's nuclear development to opposing its pursuit of sensitive nuclear technologies, ultimately imposing nonproliferation sanctions in line with the U.S. commitment to preventing nuclear proliferation.

Keywords: The Shah's nuclear program, Nonproliferation sanctions, America

مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۷/۰۴ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۲/۲۶ ISSN: ۲۹۸۱-۲۲۷۵ eISSN: ۲۹۸۱-۱۹۹۶

فصلنامه پژوهشنامه روابط جهانی
دوره ۲، شماره ۵، بهار ۱٤۰٤، ۱-۳۰
jrgr.atu.ac.ir
DOI: 10.22054/jrgr.2026.88460.1126

امریکا و اعمال «تحریم منع اشاعه» در مواجهه با «برنامه هسته‌ای شاه» (۱۹۵٦-۱۹۷۸)

سید اصغر کیوان حسینی *

استاد روابط بین‌الملل دانشکده حقوق و علوم‌سیاسی دانشگاه علامه‌طباطبائی، تهران، ایران

چکیده

اولین نشانه‌های نهادینه شدن «منع اشاعه هسته‌ای» به سال ۱۹۴۳ بازمی‌گردد، اما در راستای پیگیری‌های امریکا به‌ویژه طرح «برنامه‌اتم برای صلح» در سازمان ملل(۸ دسامبر ۱۹۵۳)، «دستور کار جهانی اعمال مدیریت و نظارت بر سیاست هسته‌ای شدن»، از هویت خاصی برخوردار شد. برنامه هسته‌ای شاه در دهه‌های ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰، دورنمایی از «برنامه گسترده انرژی هسته‌ای غیرنظامی» را از بعد تنوع‌بخشی به منابع تولید برق و کاهش اتکای صرف بر صادرات نفت، عرضه می‌داشت. نکته مهم به آشکارسازی سوگیری برنامه مزبور به‌سوی باز فراوری(غنی‌سازی) سوخت هسته‌ای و تولید سلاح اتمی مربوط است. پرسش اصلی اینکه: روابط راهبردی میان امریکا و شاه، چگونه از برنامه هسته‌ای وی تأثیر پذیرفت؟ فرضیه اینکه: برنامه هسته‌ای شاه به‌ویژه در دهه ۱۳۵۰/۱۹۷۰، با سیاست مقابله گرای امریکا بر محور تحریم منع اشاعه مواجه شد. روش تحقیق مورد نظر مطالعه تاریخی–اسنادی[1] در کنار رهیافت «ردیابی فراین[2]» است. یافته نهایی اینکه هرچند برنامه هسته‌ای شاه بر مبنای حمایت‌های چندجانبه امریکا و متحدان اروپایی پیش رفت؛ اما به دلیل پافشاری بر غنی‌سازی مخفیانه سوخت هسته‌ای، رابطه راهبردی میان ایران و امریکا تحت‌الشعاع قرار گرفت؛ تا جایی که ایالات‌متحده نوعی «تحریم منع اشاعه» را علیه تهران اعمال نمود؛ الگوی رفتاری که معرف میزان پایبندی آن به منطق جهانی منع اشاعه بود.

واژگان کلیدی: برنامه هسته‌ای شاه، تحریم منع اشاعه، امریکا.

* نویسنده مسئول: Asgharkeivanhosseiny@gmail.com

1 - Historical-Archival Analysis
2 - Process Tracing

مقدمه

هرچند تجربه به‌کارگیری سلاح هسته‌ای در جنگ جهانی دوم، موضوع منع اشاعه (هسته‌ای) را در دستور کار بین‌المللی قرار داد؛ اما شکل‌گیری اقداماتی با هدف منع اشاعه و پیشبرد منطق استفاده صلح‌آمیز از انرژی هسته‌ای، به نهادینه شدن مقوله یاد شده کمک کرد:

- انعقاد نخستین قرارداد منع اشاعه بین آمریکا، انگلستان و کانادا در سال ۱۹۴۳.
- گزارش ۱۹۴۶ آمریکا به سازمان ملل جهت ایجاد نهادی برای کنترل و نظارت بر اشاعه هسته‌ای.

در نهایت، در تاریخ ۲۸ نوامبر سال ۱۹۵۳ مجمع عمومی قطعنامه ۷۱۵ VIII را تصویب کرده بود که به‌موجب آن "کمیسیون خلع سلاح"، ضرورت تشکیل کمیته‌ای فرعی متشکل از قدرت‌های درگیر در مسئله را مطرح ساخته و بر یافتن راه‌حلی قابل‌قبول و ارائه آن به مجمع عمومی و شورای امنیت تا قبل از اول سپتامبر سال ۱۹۵۴ تأکید داشت.در همین ایام، «برنامه‌اتم برای صلح»[1] به فراز دیگری از روند یاد شده اشاره دارد. طرحی که از سوی آیزنهاور رئیس‌جمهوری وقت امریکا، در مجمع عمومی سازمان ملل (۸ دسامبر ۱۹۵۳) مطرح شد؛ و نشانگر تمایل بیشتر این دولت به طرح مسائل سیاسی در این رکن سازمان ملل بود. هرچند منطق ناظر بر پیشنهاد مزبور، بر ضرورت اعمال نوعی مدیریت و نظارت جهانی بر «سیاست هسته‌ای شدن» اتکا داشت، اما در این رابطه، ردپای مشخصی از ملاحظات جنگ سرد محور به‌ویژه از بعد نگرانی ناشی از اشاعه دانش هسته‌ای (در میان متحدان مسکو) نیز قابل تشخیص است. در این شرایط، برنامه هسته‌ای جاه‌طلبانه محمدرضا پهلوی، با خرید یک «راکتور تحقیقاتی» در سال ۱۹۵۹/ ۱۳۳۷ از ایالات‌متحده آغاز شد. از زاویه «محاسبه ریسک منطقی»، اصلی‌ترین و پرهزینه‌ترین بخش برنامه یاد شده «ایجاد نیروگاه‌های اتمی» بود، آنچه در قالب «تولید تقریباً ۲۳۰۰۰ مگاوات برق از انرژی هسته‌ای در عرض دو دهه» هدف‌گذاری شد. این پروژه از چند وجه اساسی برخوردار بود: اهدافی جسورانه در عرصه نوسازی، غرور ملی و نفوذ منطقه‌ای؛ برخورداری از جهت‌گیری «تحقق

1 -The Atoms for peace Program

استقلال انرژی» که توسعه یک «برنامه گسترده انرژی هسته‌ای غیرنظامی» را با هدف تنوع‌بخشی به منابع تولید برق، کاهش محذوریت‌های حاصل از اتکای صرف بر صادرات نفت و پیشبرد برنامه کلان نوگرایی (مدرنیسم) مدنظر داشت. از بعد «الگوی تأمین فناوری و چرخه سوخت»، بهره‌گیری از راکتورهای آب سبک با سوخت وارداتی یا پشتیبانی چرخه سوخت از فروشندگان خارجی، مورد توجه بود.

نکته بعد به دیدگاه‌هایی مربوط است که برنامه هسته‌ای شاه را از زاویه چگونگی تعامل با منطق منع اشاعه مورد توجه قرار داده‌اند. در این مورد، به دو مورد می‌توان اشاره داشت: مورد اول، دیدگاهی است که از منظر «خویشتن‌داری هسته‌ای» به آن پرداخته و بر این پایه برنامه هسته‌ای ایران در دوران محمدرضاشاه پهلوی (۱۹۶۰–۱۹۷۸) را نمونه‌ای روشن از این نوع خویشتن‌داری دانسته‌اند. دیدگاه بعد بر این نکته اصرار دارد که هرچند هدف اعلامی اولیه ایران در زمینه فعال‌سازی برنامه هسته‌ای، دورنمای موقعیت برد-برد برای تمامی اطراف آن را ترسیم می‌کرد، اما در واقع، این دولت از ابتدا تحت پوشش یک برنامه هسته‌ای غیرنظامی، به دنبال دستیابی به توانایی سلاح‌های هسته‌ای بود؛ برنامه‌ای مخفیانه برای غنی‌سازی سوخت هسته‌ای و تولید سلاح هسته‌ای (لیزری). پرسش اصلی اینکه: روابط راهبردی میان امریکا و شاه، چگونه از برنامه هسته‌ای وی تأثیر پذیرفت؟ فرضیه اینکه: برنامه هسته‌ای شاه به‌ویژه در دهه ۱۳۵۰/۱۹۷۰، با سیاست مقابله گرای امریکا بر محور تحریم منع اشاعه مواجه شد. روش تحقیق مورد نظر «مطالعه تاریخی–اسنادی»[1] در کنار رهیافت «ردیابی فرایند»[2] است. این دو روش متعارض نیستند؛ یکی منبع داده است و دیگری منطق تحلیل.

پیشینه تحقیق

از سوی نویسندگان و تحلیلگران داخلی و خارجی، برنامه هسته‌ای شاه و ابعاد آن، مورد توجه قرار گرفته است. در میان منابع داخلی، برخی صرفاً از زاویه «اسناد تاریخی» یعنی متن قراردادها و توافقنامه‌های مربوط به برنامه مزبور که میان ایران، امریکا و برخی دول

1 - Historical-Archival Analysis
2 - Process Tracing

اروپایی منعقد شده، توجه داشته‌اند (غریب آبادی، ۱۳۶۸) و کسانی دیگر واکاوی برنامه هسته‌ای پهلوی دوم را از زاویه « واقعه‌ای تاریخی» مدنظر داشته و به وجوه نقش‌آفرینی آن در سیاست خارجی محمدرضاشاه پرداخته‌اند(علی بابایی، ۱۳۸۶). مشیرزاده و میناوند(۱۳۹۵) به دولت ایران و شخص شاه از بعد ابتکار ساخت «نگاه سوژه به خود از یک نقطه آرمانی—مشارکت» توجه کرده و در این راستا، به چگونگی پردازش فانتزی‌هایی که در تولید «من بزرگ» (Big I) یا «آرمان من» (ego ideal)، به کار رفت، پرداخته‌اند؛ آنچه برای وقوف به‌نظام معنایی هژمونیک آن دوره ضروری بود و در عین، تصویری از بعد جاه‌طلبانه برنامه هسته‌ای آن دوره را به نمایش می‌گذاشت. نویسندگانی چون بی‌نیازی(۱۳۸۷) و یاسینی و نیک‌سرشت (۱۳۹۴) به برخی نکات تحلیلی در روابط میان ایران و امریکا (بر محور برنامه هسته‌ای) اشاره دارند. نویسندگان خارجی چون کردزمن (۲۰۰۳) نیز در زمینه مورد نظر، رویکردی تاریخی در قالب روزشمار را مدنظر داشته و یا مانند شریل(۲۰۱۲) به عنوان بحثی حاشیه‌ای در چارچوب تنش هسته‌ای میان ایران امریکا بعد از انقلاب اسلامی، به تکاپوی هسته‌ای پهلوی دوم توجه دارند. در این رابطه، تمرکز بر دو دیدگاه راهگشاست؛ اول، برنامه هسته‌ای محمدرضاشاه را صرفاً توسعه‌ای و صلح‌آمیز دانسته و مدعی است که برای تمامی طرفین مشارکت‌کننده موقعیتی برد-برد محسوب می‌شد (Mcglinchey, Choksy 2025)؛ و دوم، از ابتدای آغاز برنامه مزبور، تحت پوشش یک برنامه هسته‌ای غیرنظامی، دستیابی به توانایی سلاح‌های هسته‌ای مدنظر قرار داشت (Milani 2010).

چارچوب مفهومی: تحریم منع اشاعه[1]

این نوع ابتکارات تحریمی که از سابقه‌ای بیش از هفت دهه برخوردار است، به «ارتباط یابی ماهوی میان سازوکارهای تحریم با اهداف امنیتی— نظامی به‌ویژه مقوله اشاعه سلاح‌های کشتارجمعی و فناوری‌های مربوطه» اشاره دارد. از اولین تجارب اعمال تحریم منع اشاعه در فضای جنگ سرد، «ترتیبات بین‌المللی ناظر بر صدور تسلیحات و فناوری»

1 - Non/ Counter Proliferation Sanction

است، که از سال ۱۹۴۹ (در قالب ابتکار کوکوم[1]) به محوریت نقش امریکا و متحدانش با هدف «ممانعت، کاهش یا تحدید صدور اقلام فناورانه (به‌ویژه دومنظوره) به بلوک شرق شکل گرفت (کیوان حسینی، ۱۳۸۷: ۸۶). در هر صورت، تحریم مزبور را می‌توان مجموعه اقدامات تنبیهی و تلافی‌جویانه یک‌جانبه و بین‌المللی (تحریمی به‌ویژه از نوع اقتصادی و تجاری) دانست؛ که هدف « جلوگیری یا کند کردن روند دستیابی بازیگر هدف (افراد خارجی، سازمان‌ها و گروه‌های غیردولتی و دولت‌های مشارکت‌کننده در عرصه اشاعه) به تسلیحات کشتارجمعی و فناوری‌های مربوطه» (به‌ویژه در سطح افقی نظام‌بین‌الملل) را مدنظر دارد؛ تا از این طریق، در سایه منصرف کردن کشورها از پیگیری برنامه‌های تسلیحاتی (به‌ویژه هسته‌ای)، زمینه پیشبرد و تحقق اهداف فردی، گروهی یا جهانی منع اشاعه فراهم گردد. در این مورد، دو نکته قابل‌توجه است: اولاً، در ارتباط با بازیگران محوری فعال در حوزه تحریم منع اشاعه، سازمان ملل و به‌ویژه رکن اجرایی آن یعنی شورای امنیت، نقشی محوری داشته است؛ و ثانیاً، تحریم یاد شده در فضای پس از جنگ سرد از اهمیت خاصی برخوردار شد(اعمال ۲۴ مورد در دهه ۱۹۹۰). در خصوص «اهداف تحریم منع اشاعه » فراتر از معیارهایی چون «تناسب مجازات با جرم» موارد زیر قابل‌توجه است:

- اقدام [2]، در جهت رسیدگی به اعمال خارج از قاعده بازیگر موضوع تحریم.
- بازدارندگی[3]، که سوق دادن بازیگر موضوع تحریم و دیگران به‌ویژه متحدانش را به‌سوی خودداری از مشارکت در سازوکارها و روش‌های مربوط به اشاعه، شامل می‌شود.
- محدودیت[4]، که در پی اعمال محدودیت‌های اقتصادی یا فناوری علیه تحریم شونده، با هدف کاهش توانایی وی برای کمک بیشتر به اشاعه سلاح‌های کشتارجمعی است.
- اجبار [5]، که «تضمین بهبود رفتار تحریم شونده» به منظور کاهش مشارکت در اشاعه را مد نظردارد .

---

1 - Coordinating Committee for Multilateral Export Control (COCOM)
2 - Action
3 - Deterrence
4 - Constraint
5 - Coercion

در ادامه نکات بالا، موارد زیر نیز مورد توجه است:

- تحریم‌های منع اشاعه عمدتاً بر مبنای «ارتباط و تناسب با شرایط امنیت بین‌المللی» تنظیم و اجرا می‌گردد.

- تحریم‌های منع اشاعه هسته‌ای، معمولاً بیش از هدف «به زانو درآوردن اقتصاد ملی طرف مخاطب»؛ متوقف کردن برنامه‌های معطوف به «تولید تسلیحات هسته‌ای، موشکی و پروسه بین‌المللی جابجایی اقلام مزبور» را مدنظر دارد.

- تحریم‌های تسلیحاتی و کنترل‌های صادراتی، در طبقه «تحریم‌های هوشمندانه‌تر» نیز طبقه‌بندی شده‌اند.

- تحریم‌های منع گسترش سلاح‌های کشتارجمعی به‌ویژه هسته‌ای، شامل کنترل صادرات با مدت نامحدود نیست. روند مزبور متعاقب واقعه‌ای خاص آغازشده و تحقق اهداف در بازه زمانی محدود و مشخص مورد تأکید است(Speier,Chow, Starr, 2001:3- 6) .

- حتی در صورت وجود فضای دوستانه میان دولت‌ها نیز امکان اجرایی شدن تحریم‌های نظامی-تسلیحاتی بشدت محتمل است؛ به این معنا که در مواردی، دولت‌ها از اعطای برخی سلاح‌ها یا فناوری‌های تسلیحاتی پیشرفته حتی به دوستان خویش نیز امتناع می‌کنند(قنبرلو، ۱۳۹۷: ۷۸-۷۷).

- هر چه کشور ناقض منع گسترش از اهمیت راهبردی بیشتری برخوردار باشد، احتمال تحریم آن کمتر خواهد شد و اقدامات احتمالی نیز کم‌عمق و کم‌هزینه‌تر خواهد بود.

- هر چه کشور ناقض منع گسترش، تهدید مهم‌تری برای قدرت‌های بزرگ باشد، احتمال تحریم آن نیز افزایش می‌یابد (Mulder, 2022).

- امریکا و برنامه هسته‌ای پهلوی

مرحله اول: ایجاد «زیرساخت‌های هسته‌ای» در سایه حمایت‌های فنی امریکا (دهه‌های ۱۹۶۰-۱۹۵۰ / ۱۳۳۰- ۱۳٤۰)

ایران در سال‌های ۱۳۴۲-۱۳۵۷ سیاست خارجی جاه‌طلبانه‌ای را دنبال می‌کرد که تعریف منافع ملی در آن فراتر از چیزی بود که واقع‌گرایانی چون مورگنتا آن را در چارچوب

قدرت تلقی می‌کنند. جاه‌طلبانه بودن سیاست خارجی ایران امری است که می‌توان زمینه آن را در افق‌های معنایی دولت ایران جستجو کرد. ویژگی اصلی این سیاست خارجی، چنگ زنی به اهداف منطقه‌ای و جهانی فراتر از قدرت و محدودیت‌های ایران است که نشان‌دهنده خواست محمدرضاشاه برای دستیابی به امیال قدرت‌طلبانه و سیری‌ناپذیر وی در طول این دوران است(مشیرزاده و مینایی، ۱۳۹۵: ۲۲۶). هرچند تمایل وی به سرمایه‌گذاری در جهت دستیابی به انرژی هسته‌ای، از آمیزه‌ای بلندپروازانه برخوردار بود(Kerr 2009:1)؛ اما تلاقی آن با «برنامه‌اتم برای صلح»[1] که از سوی آیزنهاور رئیس‌جمهوری وقت امریکا، در مجمع عمومی سازمان ملل (۸ دسامبر ۱۹۵۳) مطرح شد؛ به هم‌افزایی خاصی میان دو دولت منجر گردید. در واقع، توافق میان تهران و واشنگتن در قالب « توافق اتم برای صلح» ۱۹۵۷/ ۱۳۳۵ (رسولی ثانی آبادی، ۱۳۹۰: ۱۱)، از دو سو به بستری مناسب برای پیشبرد پروژه هسته‌ای ایران تبدیل شد: اولاً، موضع آیزنهاور به آغاز نوعی «کمپین رسانه‌ای» منجر شد که در عین حال، بر نوعی "مدیریت احساسات" تمرکز داشت. به بیان دیگر، ابتکار مزبور سعی داشت که ترس از تسلیحات هسته‌ای را با وعده استفاده صلح‌آمیز از اورانیوم در راکتورهای هسته‌ای آینده متعادل کند. بر این پایه، این سخنرانی یک نقطه عطف برای تمرکز بین‌المللی بر کاربردهای صلح‌آمیز انرژی اتمی، حتی در مراحل اولیه جنگ سرد تلقی شده. ثانیاً، در سایه موضع یاد شده، امریکا به اولین دولتی تبدیل شد که ایران را برای دستیابی به فناوری هسته‌ای ترغیب کرد و فراتر از آن، فناوری مربوطه را در اختیارش قرار داد(Alam 2011: 39-38) . در این رابطه، به رکود شدید اقتصادی امریکا نیز اشاره شده که ضرورت همکاری اقتصادی با دولت‌های هم‌پیمان را پیش می‌کشید. در این ارتباط، عقد قراردادهای هنگفت هسته‌ای با ایران مورد تأکید بود، زیرا در کنار وضع مالی خوب آن به دلیل جهش درآمد نفتی، رهبران تهران نیز به دلایل ژئوپلیتیکی و روان‌شناختی، در پی توسعه و استقرار آن در جایگاه‌های برتر جهانی بودند(یاسینی، نیک‌سرشت، ۱۳۹۴: ۱۶۶). در هر صورت، برنامه هسته‌ای ایران، دورنمای خود را برای ساخت ۲۳ نیروگاه هسته‌ای طی ۲۰ سال آینده اعلام کرد.

1 - Atom for the Peace Plan

در این ارتباط، پیش‌بینی‌شده بود که در یک دوره بیست‌ساله از ۱۹۴۷ تا ۱۹۶۴، مقدار بیست هزار مگاوات از برق مورد نیاز کشور از انرژی هسته‌ای تأمین گردد. در این راستا، موافقت‌نامه «همکاری بین دولت ایالات‌متحده امریکا و دولت ایران راجع به «استفاده‌های غیرنظامی از انرژی اتمی»، در تاریخ ۱۲/ ۱۱/ ۱۹۵۷/۱۳۳۷ به تصویب مجلس شورای ملی رسید(غریب آبادی، ۱۳۸۶: ۱۳). در سال بعد ایران به عضویت «آژانس بین‌المللی انرژی هسته‌ای »(IAEA)[1] درآمد و متعاقب آن «انستیتو علوم هسته‌ای» که تحت نظارت سازمان مرکزی سنتو بود، از بغداد به تهران منتقل شد و دانشگاه تهران نیز مرکزی را تحت عنوان «مرکز اتمی دانشگاه تهران» برای آموزش و پژوهش هسته‌ای پایه‌گذاری نمود. هرچند در سال ۱۳۳۶/۱۹۵۸ به پیشنهاد این دانشگاه، ساخت یک «رآکتور اتمی» با تصویب دولت مواجه شد، امریکا نیز جهت تبلیغ طرح اتم برای صلح، یک رآکتور اتمی نیز در اختیار ایران قرار داد (علی بابایی،۱۳۸۶: ۲۷). ایجاد رآکتور اتمی، گامی مهم در زمینه فعالیت‌های هسته‌ای تهران محسوب می‌شد و عملاً در طول ساخت آن با مشارکت کارشناسان ایرانی، تحول مثبتی در زمینه ایجاد صنایع هسته‌ای در کشور صورت گرفت. در این راستا، انجام مذاکره برای خرید چندین راکتور از آمریکا در سال ۱۹۵۹ / ۱۳۳۷، جلوه دیگری از تقویت همکاری هسته‌ای میان دو دولت را آشکار کرد (ارغوانی پیرسلامی، ۱۳۹۵: ۱۷۱).

دهه ۱۳۴۰/۱۹۶۰ با تحولات مهمی در حوزه پیشبرد برنامه هسته‌ای ایران مقارن شد. نکته اول به «اصلاحیه اول» موافقت‌نامه همکاری میان دو دولت مربوط است که در تاریخ ۹/۲۹/ ۱۳۴۵ به تصویب مجلس رسید. مهم‌ترین موارد بازنگری شده عبارت‌اند از:

- موافقت کمیسیون انرژی اتمی امریکا با «انتقال» (به جای اجاره در موافقت‌نامه اول) اورانیوم دارای مقدار زیاد ایزوتوپ U- 235 به ایران.
- پافشاری بر باز فراوری چشمه تشعشع یا ماده هسته‌ای خاص (دریافت شده از امریکا) تحت نظر کمیسیون انرژی اتمی امریکا، با این قید که ماده حاصل متعلق به ایران است.
- تأکید دو طرف (همراه با متحدان امریکا) با استفاده غیرنظامی از موارد، وسایل و ابزارهای واگذارشده به ایران. نکته مهم اینکه در جهت اعتمادسازی، امریکا «حق

1 - International Atomic Energy Agenc

دسترسی» گسترده‌ای را برای خود در نظر گرفته و نیز به‌ضرورت اقدامات تأمینی آژانس بین‌المللی انرژی اتمی هم توجه شده(غریب آبادی، ۱۳۸۶: ۲۸-۲۱).

مورد بعد به کمک‌های فنی ایالات‌متحده مربوط است، به این صورت که در جهت شروع به کار رآکتور تحقیقاتی تهران، در سپتامبر ۱۹۶۷/ شهریور ۱۳۴۶ به میزان ۵۴۵/۵ کیلوگرم اورانیوم غنی‌شده شامل ۵/۱۶۵ کیلوگرم ایزوتوپ‌های شکافت پذیر و نیز ۱۱۲ کیلوگرم پلوتونیوم حاوی ۱۰۴ کیلوگرم ایزوتوپ‌های شکافت پذیر، در اختیار تهران قرار گرفت. افزون بر آن، در دانشگاه تهران «رآکتور تحقیقاتی ۵ مگاواتی آب سبک» که با اورانیوم غنی‌شده تا حدود ۹۳ درصد کار می‌کرد، نصب و راه‌اندازی شد. نکته بعد، امضاء «پیمان منع اشاعه هسته‌ای»[1] (NPT) در اول ژوئیه ۱۹۶۸/تیر ۱۳۴۷ از سوی تهران بود که در نهایت، در ۲ فوریه ۱۹۷۰/ بهمن ۱۳۴۸ نیز در مجلس شورای ملی تصویب شد(بی‌نیازی، ۱۳۸۷: ۱۶۰-۱۶۱). حرکت یاد شده، گامی مهم در مسیر «قانونی شدن برنامه هسته‌ای» محسوب شده و باعث شد که کشورهای دیگر از جمله فرانسه و آلمان نیز برای همکاری با صنعت هسته‌ای ایران وارد عمل شدند. لازم به ذکر است که در تاریخ ۱۹/ ۴/ ۱۳۴۸/جون ۱۹۶۹ دومین اصلاحیه موافقت‌نامه همکاری میان ایران و امریکا، از سوی مجلس ایران مصوب شد. در سند مزبور نکات زیر قابل‌توجه است:

- سقف میزان برخورداری ایران از اورانیوم غنی‌شده از ایزوتوپ ۲۳۵، ۶ کیلوگرم مشخص شده است.
- میزان غنی‌سازی شده اورانیوم قابل‌انتقال به ایران «۲۰ درصد» بوده و سطحی فراتر از آن به تأیید کمیسیون انرژی اتمی امریکا نیاز دارد.
- در قالب مواد ۳ و۴ مجدداً بر ضرورت کاربری غیرنظامی اقلام و مواد هسته‌ای و نظارت امریکا و آژانس بین‌المللی انرژی اتمی(ماده۵) پافشاری گردیده(غریب آبادی، ۱۳۸۶: ۳۶-۲۹).

مرحله دوم: همکاری متقابل در جهت تولید انرژی اتمی

1 - Non- Proliferation Treaty

نکته اول اینکه در مارس ۱۹۷۴، شاه تصمیم خود مبنی بر تولید ۲۳۰۰۰ مگاوات الکتریسیته از طریق انرژی اتمی را اعلام کرد. در این رابطه، نخستین رآکتور در سال ۱۹۷۸ در بوشهر تکمیل شود. هم‌زمان، «سازمان انرژی اتمی ایران» به ریاست اکبر اعتماد، فیزیکدان تحصیل‌کرده ایرانی در سوئیس و فرانسه (و زیر نظر شاه) نیز تأسیس شد. ناگفته نماند که بودجه این سازمان برای سال مالی ۱۹۷۵ معادل ۳۰ میلیون دلار تعیین شد که در سال‌های بعد به یک میلیارد دلار افزایش یافت. سازمان مزبور در گام نخست برنامه‌های خود را برای ساخت ۲۳ نیروگاه هسته‌ای طی ۲۰ سال آینده اعلام کرد. این سازمان که بعدها «مرکز تحقیقات هسته‌ای» نام گرفت؛ با گسترش سریع، عهده‌دار تعهدات سنگین ساخت ۴ نیروگاه در (بوشهر و دارخوین)، ایجاد تأسیسات آب‌شیرین‌کن در بوشهر، تأمین سوخت و پشتیبانی فناورانه از نیروگاه‌ها و قرارداد ساخت ۴ نیروگاه دیگر در اصفهان و استان مرکزی شد .در ۱۱ آوریل وزارت خارجه آمریکا از آمادگی این دولت برای اعزام کارشناسان آمریکایی به ایران در جهت «شناسایی راه‌های همکاری در زمینه تولید انرژی اتمی» اعلام داشت؛ آنچه می‌توانست «نخستین همکاری کمیسیون مشترک اقتصادی ایران و آمریکا» در نظر گرفته شود. در مه ۱۹۷۴/ اردیبهشت ۱۳۵۳ دکتر دیکسیلیری رئیس کمیسیون انرژی اتمی، در بازدید خود از تهران پیشنهاد کرد که یک مرکز منطقه‌ای غنی‌سازی و فرآوری مجدد سوخت اتمی تأسیس شود. در مارس ۱۹۷۵ ایران ضمن موافقت با این پیشنهاد، درخواستی بر پایه ایجاد این مرکز در کشور را ارائه داد.

در همین سال(۱۹۷۴)، ایران با «بنیاد پژوهشی استنفورد» (وابسته به دانشگاه استنفورد)، قراردادی منعقد کرد، که طی آن این مرکز به عنوان «مجری تحقیق و ارائه چشم‌اندازی میان‌مدت در ابعاد اجتماعی، اقتصادی و صنعتی برای توسعه ایران» در نظر گرفته شد. ماحصل تحقیقات بنیاد یاد شده در قالب سندی ۲۰ جلدی[1]، این بود که پیشرفت صنعتی و اقتصادی ایران، منوط به تولید ۲۰ هزار مگاوات برق تا سال ۱۹۹۵ بوده و راه اساسی تولید این مقدار برق نیز تأسیس نیروگاه‌های هسته‌ای است. همچنین آمریکا و ایران در ماه ژوئن موافقت‌نامه اولیه‌ای را نهایی کردند که به‌موجب آن دولت رآکتور تولید الکتریسیته و

1 - SRI Report تحت عنوان «

سوخت غنی‌سازی شده در اختیار تهران قرار می‌داد(بی‌نیازی، ۱۳۸۷: ۱۶۲- ۱۶۱). همگام با شرایط مزبور، دانشگاه تهران نیز در زمینه فناوری هسته‌ای فعال شد و تربیت دانشجو در مقطع کارشناسی ارشد (مهندسی هسته‌ای) را آغاز کرد. همچنین دانشگاه شیراز نیز رشته «مهندسی هسته‌ای» ارائه می‌داد و در این راستا دانشجویانی نیز برای تحصیل در رشته‌های مرتبط با انرژی هسته‌ای به خارج اعزام شدند (Cordesman , et al 2003: 49).

مرحله سوم: امریکا و سکوت در برابر نقش‌آفرینی دولت‌های اروپایی در برنامه هسته‌ای ایران

در این مقطع، به‌تدریج محمدرضاشاه در پی بهره‌گیری از توانمندی‌های علمی و فنی دولت‌های اروپایی (و حتی دیگر دولت‌های غیراروپایی) برآمد. بدون تردید، ورود دولت‌های مزبور به عرصه برنامه‌های هسته‌ای تهران را می‌توان تجربه‌ای خاص برای هر دو طرف دانست.

-آلمان

در این مورد، آلمان مقدم بر دیگر دولت‌های اروپایی نقش‌آفرین شد. اولین تجربه همکاری میان دو دولت در نوامبر ۱۹۷۴ / آبان ۱۳۵۳ در قالب قراردادی با شرکت زیمنس شکل گرفت، که بر مبنای آن، طرف آلمانی احداث دو رآکتور آب سبک ۱۳۰۰ مگاواتی در بوشهر را متعهد شد. ناگفته نماند که در اجرای طرح مزبور که در زمان خود یکی از بزرگ‌ترین و کم‌نظیرترین پروژه‌های نیروگاه اتمی محسوب می‌شد، بیش از ۲ هزار متخصص آلمانی و کارشناس ایرانی به کار گرفته شدند و همچنین پیش‌بینی می‌شد که این پروژه عظیم تا پایان سال ۱۹۸۰ تکمیل شود(بی‌نیازی، ۱۳۸۷: ۱۶۲). دو دولت در تاریخ ۹ تیرماه ۱۳۵۴ (۳۰ ژوئن ۱۹۷۵) نیز «موافقت‌نامه همکاری در زمینه پژوهش علمی و توسعه فناوری» را برقرار کردند؛ که در ۱۳۵۵/۲/۱۴ به تصویب مجلس شورای ملی رسید (غریب آبادی: ۱۳۸۶: ۷۱-۶۵). افزون بر آن، در تیرماه ۲۵۳۵ / ۳۰ ژوئن ۱۹۷۵«موافقت‌نامه همکاری در زمینه استفاده صلح‌جویانه از انرژی هسته‌ای بین سازمان انرژی اتمی ایران و

وزیر فدرال پژوهش و فناوری جمهوری فدرال آلمان» شکل گرفت. این موافقت‌نامه در تاریخ ۱۲ مردادماه ۱۳۵۶ نیز به تصویب مجلس سنا رسید (غریب آبادی: ۱۳۸۶: ۷۸- ۷۲).

در ۱۰ تیرماه ۱۳۵۵/جون ۱۹۷۶ نیز دو قرارداد با شرکت آلمانی «کرافت ورک یونیون» امضا شد. یکی برای طراحی، ساخت، نصب و راه‌اندازی دو واحد نیروگاهی ۱۳۰۰ مگاواتی آب سبک در بوشهر و دیگری، برای تأمین سوخت هسته‌ای این نیروگاه‌ها برای ۳۰ سال. همچنین، قرارداد اولیهٔ ساخت دو واحد نیروگاهی هریک به قدرت ۱۲۹۰ مگاوات در اصفهان و دو واحد نیروگاهی دیگر هر یک به قدرت ۱۲۹۰ مگاوات در ساوه نیز با این شرکت آلمانی امضا گردید. در همان سال نیز با شرکت «پراکلای» قراردادی برای اکتشاف اورانیوم منعقد گردید. در ۱ مارس ۱۹۷۸ / اسفند ۱۳۵۶ نیز قراردادی با شرکت «یوران گزلشافت» برای اکتشاف اورانیوم و پرداخت ۲۰ درصد بودجه اکتشافی آن توسط ایران شکل گرفت. در زمینه آموزش هسته‌ای نیز قرارداد همکاری آموزشی با «مرکز تحقیقات اتمی کارلسروهه» در فروردین ۱۳۵۶/مارس ۱۹۷۷ برقرار شد(Cordesman, et al 2003: 49).

فرانسه

اولین همکاری‌های هسته‌ای ایران و فرانسه، در سال ۱۹۶۹ / ۱۳۶۸ در قالب «پروتکل تحقیقات رادیواکتیو» شکل گرفت، که طبق آن، مقدمات اعزام یک اکیپ اکتشافی متخصص در امر پژوهش ذخایر مواد رادیواکتیو به ایران فراهم شد(علی بابایی ، ۱۳۸۶: ۳۸). در ۶ تیرماه ۱۳۵۳ برابر با ۲۷ ژوئن ۱۹۷۴ «موافقت‌نامه همکاری علمی، فنی و صنعتی برای استفاده صلح جویانه از نیروی اتمی بین دولت ایران و دولت جمهوری فرانسه» منعقد گردید. طبق این موافقت‌نامه، مقرر گردید ایران و فرانسه در زمینه آموزش افراد و ایجاد اساس و شرایط تهیه و تحویل هر نوع تجهیزات و تأسیسات، همکاری فنی به عمل‌آورند. در ۲۳ دسامبر ۱۹۷۴/ ۲ دی ۱۳۵۳ نیز به مناسبت دیدار رسمی شیراک، نخست‌وزیر وقت از ایران، مذاکراتی بین مقامات دو دولت در ارتباط با مشارکت ایران در کارخانه‌های غنی‌سازی اورانیوم با استفاده از فرآیند انتشار گازی فرانسوی به‌ویژه یورودیف۱، صورت گرفت و موافقت‌نامه همکاری بین طرفین در زمینه غنی‌سازی اورانیوم و مسائل مالی

مربوطه منعقد گردید. در ۷ مه ۱۹۷۵ نیز در تهران قراردادی بین سازمان انرژی اتمی ایران و تکنیک‌اتم فرانسه برای «راه‌اندازی یک مرکز تحقیق و توسعه هسته‌ای» در ایران امضا شد. طبق این قرارداد، سازمان و تکنیک‌اتم تصمیم گرفتند از طریق مراحل مختلف که به آماده بهره‌برداری شدن مرکز تحقیق و توسعه هسته‌ای منجر خواهد شد با یکدیگر همکاری نماید. در ۱۶ اکتبر ۱۹۷۷ / ۲۴ مهرماه ۲۵۳۶، پروتکلی بین دولت ایران و دولت فرانسه درباره ایجاد و بهره‌برداری از دو نیروگاه هسته‌ای هریک به ظرفیت ۹۰۰ مگاوات و به ارزش دو میلیارد دلار در ایران(دارخوین و حاشیه رود کارون) بسازد. این قرارداد در ۲۱ اردیبهشت ۱۳۵۷ نیز به تصویب مجلس سنا رسید(غریب آبادی: ۱۳۸۶: ۸۴-۴۵).

انگلستان

این دولت در میان دیگر شرکای هسته‌ای(بعد از آلمان و فرانسه) از جایگاه مطمئن‌تر و پررنگ‌تری برخوردار بود. یکی از دلایل مربوطه، در تجربه تلخ تحریم و کودتا علیه مصدق آن‌هم در زمانی که ایران برای نخستین بار حاکمیت خود را بر منابع طبیعی‌اش اعلام کرد(Doutaghi 2025) ، ریشه داشت. در هر صورت، قرارداد سازمان انرژی اتمی ایران با دو شرکت انگلیسی «پرزیدنت برند» و «نافکور» در ژوئیه ۱۳۵۴/۱۹۷۵ بر محور تضمین فروش ۲۴۰۰ تن اورانیوم طبیعی منعقد شد. مورد بعد، اقدام ایران به خرید بخشی از سهام تأسیسات شرکت R.T.Z در نامیبیا بود، که به عنوان جزئی از مساعی تهران برای دستیابی به اورانیوم، برداشت سازمان انرژی اتمی از یکی از بزرگ‌ترین معادن اورانیوم در آن زمان را تضمین می‌کرد. در این ارتباط، یعنی پیشبرد برنامه‌های مشترک هسته‌ای، به بروز نوعی تعلل و کوتاهی از سوی دولت وقت انگلیس اشاره شده؛ که علت آن به لایحه کارتر رئیس‌جمهوری وقت امریکا در زمینه اجرای«پروتکل منع گسترش سلاح‌های هسته‌ای» در جولای ۱۹۷۷ مربوط بود(یاسینی، نیک‌سیرت، ۱۳۹۴: ۱۵۴و ۱۵۵).

ناگفته نماند که محمدرضاشاه در کنار بهره‌گیری از همکاری امریکا و اروپا، از دولت‌های دیگر نیز غافل نماند. در فوریه سال ۱۹۷۷ / اسفند ۲۵۳۵ «موافقت‌نامه همکاری در زمینه استفاده صلح‌جویانه از انرژی هسته‌ای بین دولت ایران و دولت جمهوری هند» برقرار گردید. این قرارداد در تاریخ ۱۳۵۶/۱۰/۷ به تصویب مجلس سنا رسید(غریب

آبادی، ۱۳۸۶: ۸۱-۷۹). در سال ۱۹۷۶، ایران قراردادی محرمانه برای خرید ۷۰۰ میلیون دلار کیک زرد از آفریقای جنوبی امضا کرد و به نظر می‌رسد برای خرید سالانه ۱۰۰۰ تن متریک به توافق رسید. البته مشخص نیست که چه مقدار از این سنگ معدن آفریقای جنوبی قبل از پذیرش محدودیت‌های صادرات آژانس بین‌المللی انرژی اتمی در سال ۱۹۸۴، حمل شده است و آیا اینکه واقعاً چنین محدودیت‌های صادراتی را رعایت می‌کرده یا خیر. نکته نهایی، در ماه‌های پایانی رژیم پهلوی نیز کماکان قراردادهایی در زمینه خرید ۶ راکتور را در دستور کار بود و نیز تلاش‌هایی برای خرید ۱۲ نیروگاه هسته‌ای از آلمان، فرانسه و ایالات‌متحده انجام داده بود. آلمان نیز دو نیروگاه هسته‌ای ۱۳۰۰ مگاواتی را در بوشهر به میزان ۶۰ و ۷۵ درصد تکمیل کرده بود. فرانسه هم روند آماده‌سازی سایت بر روی اولین نیروگاه از دو نیروگاه فرانسوی ۹۳۵ مگاواتی در دارخوین را آغاز کرده بود(Cordesman , et al 2003: 49).

مرحله چهارم: امریکا در مسیر اعمال «تحریم منع اشاعه» علیه برنامه هسته‌ای ایران (۱۳۵۷-۱۳۵۲)

برخلاف این دیدگاه که الگوی هدف‌گذاری هسته‌ای محمدرضاشاه، در قالب «تأمین نیازهای انرژی داخلی از طریق شکافت اتمی و در نتیجه، حفظ ثروت پتروشیمی برای صادرات به خارجی‌های تشنه انرژی»، برنامه‌ای صرفاً توسعه‌ای و صلح‌آمیز بود که برای تمامی طرفین مشارکت‌کننده موقعیتی برد-برد محسوب می‌شد (Mcglinchey, Choksy 2025)، برخی تحلیلگران بر مبنای اسناد خارج از طبقه‌بندی شورای امنیت ملی امریکا و پنتاگون، به این نتیجه رسیدند که ایران از ابتدای آغاز برنامه مزبور، تحت پوشش یک برنامه هسته‌ای غیرنظامی، به دنبال دستیابی به توانایی سلاح‌های هسته‌ای بود (Milani 2010). در بازه زمانی ۱۹۷۴ تا ۱۹۷۹/ ۱۳۳۲ تا ۱۳۵۷ نشانه‌های خاصی از پیگیری اهداف هسته‌ای نظامی آشکار گردید. در این ارتباط، به موارد زیر به عنوان «تسریع‌کننده» (کاتالیزور) رویکرد مزبور اشاره شده:

- افزایش قیمت نفت به‌ویژه پس از جنگ اعراب و اسرائیل در سال ۱۹۷۳، به دولت ایران امکان داد تا برنامه هسته‌ای را با پشتوانه مالی مناسبی ادامه دهد(Alam 2011: 38-39)،
- آزمایش اتمی هند در سال ۱۹۷۴،
- پیوند خودیاری و ترس: فولر به نوعی پیوند میان علائق شاه به افزایش نفوذ و اعتبار در فراسوی محدوده خلیج‌فارس و اقیانوس هند(تفکر در قالب ژئواستراتژیک جهانی) و ملاحظات جنگ سرد محور امریکا در دهه ۱۹۷۰، که وی را (در بستر پیوندهای استراتژیک با ایالات‌متحده) به سوی ایفای نقش تقابلی در برابر نفوذ شوروی سوق می‌داد، تأکید دارد. به این ترتیب، انگیزه پافشاری محمدرضا پهلوی بر دستیابی به قابلیت‌های نظامی هسته‌ای را در «آمیزه‌ای از خودیاری و ترس» می‌توان پی‌جویی کرد(فولر، ۱۳۸۷: ۲۸۲- ۲۸۰).
- چشم‌اندازهای توسعه‌ای ایران به عنوان ضرورتی انکارناپذیر،
- ماجراجویی‌های رژیم بعثی عراق.

در ارتباط به توضیحات فوق، برخی مواضع و رفتارهای اعلانی و اعمالی (از سوی دولت ایران) قابل اشاره است:

- پاسخ شاه (در ژوئن ۱۹۷۴) به یک روزنامه‌نگار فرانسوی که نسبت به سرعت عمل ایران برای دستیابی به سلاح هسته‌ای تصریح نمود. البته سفارت ایران در فرانسه و نیز هیئت ایرانی هم که در سال ۱۹۷۵ به کنفرانس خلع سلاح ژنو اعزام شد، این خبر را تکذیب کردند. وی بعدها نیز ضمن رد کردن ادعای مسلح شدن به سلاح اتمی، خاطرنشان ساخت اگر کشورهای کوچک سلاح اتمی تولید کنند، ایران ممکن است در سیاست خود تجدیدنظر کند.
- اکبر اعتماد رئیس وقت سازمان انرژی اتمی نیز اعلام داشت که پژوهشگران ایرانی در مرکز تحقیقات اتمی تهران، در مسیر فعالیت‌های آزمایشگاهی مربوط به باز فرآوری سوخت مصرف‌شده اتمی، بکار گرفته می‌شوند (بی‌نیازی، ۱۳۸۷: ۱۶۲).
- پیگیری شاه برای خرید سیستم‌های پیچیده هدف‌گیری و پرتاب در ژانویه ۱۹۷۵، فناوری که برای کاربرد سلاح هسته‌ای ضرورت داشت.

- پیشنهاد ایران در سال ۱۹۷۵ مبنی بر خرید ۳۰ درصد سهام «کنسرسیوم تولید سوخت هسته‌ای غنی‌شده» (به عنوان بخشی از کنسرسیوم فرانسوی، بلژیکی، اسپانیایی و ایتالیایی).
- اقدام ایران در قالب پرداخت حدود ۱۸ میلیارد دلار آمریکا به کمیسیون انرژی اتمی فرانسه برای خرید ۱۰ درصد سهام کارخانه غنی‌سازی اورانیوم یورودیف فرانسه، اگرچه این سهم محقق نشد .(Mcglinchey, Choksy 2025)

ماحصل شرایط مزبور، بروز تردید در خصوص نیات واقعی ایران در باب برنامه هسته‌ای بود؛ به این معنا که آیا تنها دلایل توسعه‌ای، این دولت را به سوی صنعت هسته‌ای سوق داد؟ و آیا رویکرد محمدرضا پهلوی بعد از احساس قدرت از طریق افزایش بهای نفت در منطقه تغییر کرد، به‌گونه‌ای که او «تضمین‌کننده امنیت ملی ایران» و تثبیت سلطه منطقه‌ای خود را در گرو دستیابی به سلاح هسته‌ای و در پی آن، ایجاد بازدارندگی هسته‌ای می‌پنداشت؟ آیا اشتهای فزاینده ایران امپراتوری برای سلاح‌های پیشرفته و بازگشت شاه به هژمونی تاریخی این کشور، او را به سوی «جاه‌طلبی‌های سلاح‌های هسته‌ای» سوق داده؟ (یاسینی ، نیک‌سرشت، ۱۳۹۷). بر مبنای برخی قرائن، تلاش پنهان شاه برای دستیابی به انرژی هسته‌ای، برای برخی مقامات نزدیک به وی نیز آشکار بود. اسدالله علم، وزیر وقت دربار، در خاطرات خود در ۲۹ نوامبر ۱۹۷۵ تصریح داشت که برنامه هسته‌ای شاه(اگرچه او آن را انکار می‌کند) احتمالاً شامل ساخت یک عامل بازدارنده هسته‌ای توسط ایران بود. اکبر اعتماد، مشاور ارشد وقت انرژی اتمی شاه نیز بعد از سرنگونی سلسله پهلوی، در مصاحبه‌ای ایراد داشت که به گمان وی بخشی از برنامه شاه ساخت بمب [هسته‌ای] بود (Mcglinchey, Choksy 2025).

لازم به ذکر است که تا اواسط دهه ۱۹۷۰ از سوی مقامات امریکا، برنامه هسته‌ای محمدرضا پهلوی، نه تنها به عنوان نوعی "درب پشتی" برای برنامه تسلیحات هسته‌ای تلقی نمی‌شد (Spector 1990: 204)؛ بلکه حتی به دلیل موقعیت استراتژیک ایران در چارچوب سیاست خارجی جنگ سرد محور ایالات‌متحده، برخورداری این دولت از نیروگاه‌های اتمی و فناوری پیشرفته، تشویق نیز می‌شد. بر این پایه، همکاری تجاری و فناورانه میان دو دولت از ابعاد کمی و کیفی قابل‌توجه بود:

- قرارداد چرخه سوخت هسته‌ای ده‌ساله قابل تمدید میان دو دولت در سال ۱۹۷۴ (Cordesman, et al 2003: 49)؛

- قرارداد تجاری چند میلیارد دلاری در ژانویه ۱۹۷۵/دی ۱۳۵۳ مشتمل بر «خرید هشت رآکتور اتمی به قیمت ۴/۶ میلیارد دلار از سوی ایران»، «موافقت کمیسیون انرژی اتمی آمریکا با تأمین سوخت اتمی مورد نیاز ایران برای دو نیروگاه آب سبک ۱۲۰۰ مگاواتی» و یک «موافقت‌نامه مقدماتی برای عرضه سوخت شش نیروگاه اتمی دیگر با ظرفیت تولید ۸۰۰۰ مگاوات الکتریسیته» (بی‌نیازی، ۱۳۸۷: ۱۶۳-۱۶۲).

- استقبال شدید فورد (رئیس‌جمهوری وقت امریکا در بازه ۱۹۷۷-۱۹۷۴) از طرح‌های ایران برای صنایع انرژی هسته‌ای، که به طور عمده در قالب روابط تجاری و سودآوری معنا می‌یافت و حتی واگذاری مقدار فراوانی پلوتونیوم و غنی‌سازی اورانیوم به ایران را نیز شامل می‌شد. البته در آن موقع ایران توانایی غنی‌سازی اورانیوم را نداشت، اما کماکان از زاویه باز فراوری پلوتونیوم (عنصر کلیدی در ساخت بمب هسته‌ای) مورد حمایت ایالات‌متحده بود(یاسینی، نیک‌سرشت، ۱۳۹۷: ۱۶۳-۱۶۲).

به‌تدریج نشانه‌های تنش و گرایش ایالات‌متحده به اعمال محدودیت‌های فناورانه و تسلیحاتی علیه ایران و مخالفت با مطالبه هسته‌ای نظامی آن آشکار شد:

- در اواخر دوره سکان‌داری وزارت امورخارجه امریکا توسط کی سینجر، برخلاف رویه معمول تعاملات تجاری و فناورانه هسته‌ای میان دو دولت، وی بر ضرورت اعمال محدودیت‌هایی بر برنامه انرژی هسته‌ای ایران تأکید داشت. وی این تغییر رفتار را در تمایل شاه به داشتن سلاح اتمی و متزلزل شدن موقعیت وی به عنوان «متحد» کاخ سفید، می‌دانست (یاسینی ، نیک‌سرشت، ۱۳۹۷: ۱۶۳).

- در دوران دولت فورد (۱۹۷۴-۱۹۷۷)، نگرانی در واشنگتن در مورد گسترش سلاح‌های هسته‌ای، با جلوه‌های خاصی در ارتباط با ایران همراه شد. مورد اول، واکنش امریکا به پیگیری ایران برای خرید زیردریایی‌های هسته‌ای از فرانسه بود. در مقابل، کسینجر وزیر امورخارجه وقت، اعلام داشت که اقدام مزبور توافقنامه تسلیحاتی چند میلیارد دلاری ایالات‌متحده و ایران را که در ماه مه ۱۹۷۲ منعقد شد، نقض می‌کند. در این توافقنامه،

ریچارد نیکسون رئیس‌جمهوری وقت، به شاه اجازه داده بود هر سلاحی را که می‌خواهد غیر از سلاح‌های هسته‌ای و فناوری‌های مرتبط با آن، از ایالات‌متحده خریداری کند. دیگر نشانه هشداردهنده، در ماه مه ۱۹۷۵/اردیبهشت ۱۳۵۴مشاهده شد، زمانی که شاه به دنبال خرید شش گردان «موشک زمین به زمین لنس» از واشنگتن بود. دولت ایالات‌متحده از طریق وزارت امورخارجه تلاش کرد تا وی را از این طرح منصرف کند، زیرا منتقدان دولت در کنگره خرید مزبور را با برنامه‌های توسعه هسته‌ای آن مرتبط می‌دانستند. در این راستا، پافشاری ایالات‌متحده بر اینکه تهران باید باز فرآوری سوخت اتمی را به یک شرکت چندجانبه واگذار کند یا اجازه نظارت مستقیم آمریکا در داخل ایران را بدهد، قابل‌توجه است. در واکنش، شاه این شرایط را تبعیض‌آمیز خواند و تأکید داشت که ایران به عضو NPT، از حق داشتن فناوری هسته‌ای برای اهداف غیرنظامی برخوردار است. به همین ترتیب، وزارت امورخارجه ایالات‌متحده گزارش داد که ظرفیت تولید برق برنامه‌ریزی‌شده شاه به میزان ۲۳۰۰۰ مگاوات، بسیار فراتر از تمام پیش‌بینی‌های نیازهای انرژی داخلی ایران است. بنابراین، این گزارش نتیجه گرفت که انگیزه‌های این دولت «کاملاً مشخص نبود» و به نظر می‌رسید که حداقل تا حدی به دلیل تمایل به توسعه سلاح‌های هسته‌ای است (Mcglinchey, Choksy 2025).

مورد بعد ادعای کارشناسان هسته‌ای ایالات‌متحده است، مبنی بر اینکه برنامه هسته‌ای ایران شامل تحقیقات برای تولید سلاح‌های هسته‌ای سطح پایین (به محوریت تحقیقات هسته‌ای امیرآباد) به‌ویژه برنامه غنی‌سازی لیزری (که در سال ۱۹۷۵ آغازشده) است. افزون بر آن، در ۸ فوریه ۱۹۷۵/ ۱۹ بهمن ۱۳۵۳ از سوی کارشناسان وزارت خارجه امریکا گزارشی محرمانه ارائه شد، که در آن به تمایل ایران به خریداری دست‌کم چهار نیروگاه اتمی دومنظوره برای اهداف نظامی و تولید الکتریسیته و یک کارخانه آب‌شیرین‌کن (هر یک به قیمت یک میلیارد دلار) اشاره شده بود. در این راستا، وزارت خارجه امریکا در ۹ مه ۱۹۷۵ در گزارشی خطاب به وزیر امورخارجه وقت (کسینجر)، مهم‌ترین چالش در روابط هسته‌ای میان دو دولت را در مطالبه محمدرضا پهلوی مبنی بر «حق باز فراوری پلوتونیوم» دانسته و در این مورد بر موضع امریکا در زمینه رعایت اصول ناظر بر منع اشاعه

جهانی تأکید داشت. در این مقطع، امریکا به اطلاعاتی دست‌یافت که از «برنامه مخفیانه سلاح اتمی ایران» پرده برداشت. برنامه مزبور که از سال ۱۹۷۵ فعال شده بود، بر پیگیری «برنامه غنی‌سازی لیزری» و «راه‌اندازی گروهی کوچک برای طراحی سلاح‌های هسته‌ای» تمرکز داشت(بی‌نیازی، ۱۳۸۷: ۱۶۵-۱۶۲).

برخی نویسندگان بر مبنای تعدادی از اسناد خارج از طبقه‌بندی شده در امریکا، مراتب و ابعاد نگرانی مقامات این دولت نسبت به فعالیت‌های هسته‌ای نظامی محمدرضا پهلوی و راهکارهای مورد نظر را مطرح کرده‌اند:

- پافشاری امریکا به برخورداری از «حق وتو» جهت «تأکید بر فرایندهای لازم و ذخیره سوخت مصرفی در بیرون از خاک ایران» یا «تعبیه استانداردهای لازم برای استقرار داخلی و شاید ساخت یک تأسیسات چندمنظوره با قابلیت انجام روندهای لازم».
- اصرار امریکا در سال ۱۹۷۶ بر توافقنامه‌ای میان دو دولت و داشتن «تعاملاتی در سطح بالا»، به عنوان بستری برای تأیید مجدد دو طرف بر تعهداتشان به عدم گسترش سلاح‌های هسته‌ای.
- تذکر وزارت خارجه امریکا به آلمان غربی (جولای ۱۹۷۶) در زمینه پرهیز از عدم واگذاری «تجهیزات باز فراوری» به ایران(یاسینی، نیک‌سرشت، ۱۳۹۷: ۱۷۸-۱۷۰).

ماحصل شرایط کلان یاد شده، در اسناد طبقه‌بندی شده دولت ایالات‌متحده از سال ۱۹۷۴ تا ۱۹۷۷ قابل‌ردیابی است؛ که در آن به «مخالفت با تلاش ایران برای توانایی باز فرآوری»، تصریح شده است (Cordesman et al 2003: 49). افزون بر آن، در سال ۱۹۷۸ دو واقعه شکل گرفت: مورد اول اینکه واشنگتن در نهایت در توافق هسته‌ای منعقد شده در آن سال، حق بازگشت و ذخیره سوخت مصرف‌شده راکتور را از هر رآکتوری که در ایران ساخته بود، تضمین کرد (Boureston & Ferguson 2004). مورد بعد، توافقی است که میان رهبران دو دولت در ژانویه ۱۹۷۸/ دی ۱۳۵۶ شکل گرفت و بر مبنای آن، تهران که در جهت حل چالش‌های موجود در چارچوب همکاری‌های اتمی، «پادمان اضافی»(جدای از پادمان منعقده با آژانس بین‌المللی انرژی اتمی) را پذیرفته و آمریکا هم در مقابل با اعطای «وضعیت دولت کامله‌الوداد» به ایران موافقت کرد؛ که بر اساس آن،

بدون اعمال هر نوع تبعیض، با درخواست این دولت برای مجوز باز فراوری سوخت هسته‌ای(با منشأ آمریکایی) موافقت نماید. لازم به اشاره است که توافق یاد شده تا زمان سرنگونی رژیم شاه به نتیجه نرسید (Ozdamar & Ozcan 2009 : 122-123).گزارش‌ها در دهه ۱۹۷۰ نشان می‌داد که ایران به دنبال فناوری غنی‌سازی لیزری در ایالات‌متحده بوده و آزمایش‌های مرتبط با باز فرآوری انجام داده است. گزارش‌های اطلاعاتی حاکی از آن بود که شاه یک گروه مخفی برای کار بر روی سلاح‌های هسته‌ای داشته است (Spector, 1990: 2024).

نتیجه‌گیری

برنامه ابتکاری محمدرضا پهلوی در زمینه تجهیز کشور به انرژی هسته‌ای و به‌ویژه از بعد «غنی‌سازی اورانیوم و فرآوری مجدد سوخت مصرف‌شده اتمی»، از بعد تاریخ تحول و شکوفایی دانش و توانمندی‌های فناورانه در ایران، از سهم و نقش مهمی برخوردار است. بر این مبنا، سخن از سابقه پی‌ریزی توانمندی هسته‌ای ایران در حدود سه دهه قبل از انقلاب اسلامی، ادعایی منطقی و پذیرفتنی است. در این نوشتار،چگونگی اثرگذاری ابتکار هسته‌ای یاد شده بر محاسبه‌های استراتژیک ایالات‌متحده نسبت به ایران (به عنوان متحدی همسو در دوره جنگ سرد) موردنظر است. برخلاف دولت‌های غربی که عمدتاً به تکاپوی هسته‌ای تهران، به عنوان بازار تجاری پرسود می‌نگریستند، ملاحظه‌های امنیتی و سیاسی امریکا نسبت به ایران به‌ویژه در حدفاصل ۱۹۷۴ تا ۱۹۷۹، از حساسیت فزاینده‌ای برخوردار گردید. در این میان، وجه تعارض نما (پارادوکسیکال) در الگوی رفتاری این دولت، به چگونگی همسازی میان «منافع اقتصادی حاصل از انتقال اقلام و فناوری‌های هسته‌ای به ایران»، «تداوم منافع استراتژیک در سایه حفظ ایران به عنوان بازیگر همسو» و «تداوم پایبندی به تعهدات بین‌المللی منع اشاعه» مربوط می‌شود. در نهایت، به‌رغم سردرگمی مشهود در چگونگی مواجهه مقامات آمریکایی به مطالبات هسته‌ای نظامی ایران، سال‌های پایانی رژیم پهلوی، با سطوحی از اختلاف و تنش میان شاه و این دولت مقارن بود. به طور منطقی، هر نوع جمع‌بندی نهایی از الگوی رفتاری امریکا در این دوره، همچنان نیازمند اطلاعات و مستندات بیشتر و متقن تری است که بخش مهمی از آن در مخازن اسناد

طبقه‌بندی شده آن دولت قرار داشته یا در خاطرات شفاهی و مکتوب مقامات آن دوره در ایران و امریکا و نزدیکان شاه قابل پی‌جویی است. در این میان، وقوع انقلاب اسلامی و به‌ویژه تداوم پرونده غنی‌سازی هسته‌ای در دهه‌های گذشته، که به بروز جنگ سرد دامنه‌داری میان تهران و واشنگتن منجر شده، این دیدگاه را تقویت می‌نماید که عامل وقوع انقلاب و تحول موقعیتی ایران از متحد استراتژیک امریکا به بازیگری معارض و مقابله گرا با آن، بر ملاحظه‌های امنیتی ایالات‌متحده در مورد جلوگیری از اشاعه هسته‌ای و ورود غیرقانونی و مخفیانه دولت مفروض به باشگاه هسته‌ای، تأثیری قابل‌توجه نداشته و اصرار این دولت بر ممانعت از دومینوی هسته‌ای به‌ویژه در خاورمیانه، به فصل مشترک دو دوره تبدیل‌شده است.

تعارض منافع

تعارض منافع ندارم.

ORCID

Seyed Asghar Keivan Hoseini https://orcid.org/0000-0001-7926-055

منابع

علی بابایی، غلامرضا. ۱۳۸۶. تاریخچه انرژی هسته‌ای در ایران و جهان. تهران، موسسه چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه.

ارغوانی پیرسلامی، فریبرز. (۱۳۹۵). عقلانیت استراتژیک چین و روابط دفاعی-امنیتی با ایران"، فصلنامه پژوهش‌های روابط بین‌الملل، ۱(۲۱). ۱۴۹-۱۹۴.

بی‌نیازی، علی. ۲۰۰۸. تحلیل تاریخی برنامه هسته‌ای ایران، تاریخ روابط خارجی. (۳۴): ۱۵۷-۱۷۵.

فولر، گراهام، ۲۰۰۸. قبله جهان: ژئوپلیتیک ایران. عباس مخبر. تهران، مرکز.

کر، پاول کی. ۲۰۰۹. برنامه هسته‌ای ایران: تحلیلگر وضعیت در عدم اشاعه CRS .(سرویس تحقیقاتی کنگره)، در chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.securitycou

ncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-Spector,
Leonard S. 1990.جاه‌طلبی‌های هسته‌ای. کلرادو، انتشارات وست‌ویو.

مشیرزاده، حمیرا و مینادی, سجاد . (۱۳۹۸). تحلیلی لکانی از «ناسیونالیسم» بلندپروازانهٔ دولت پهلوی. فصلنامه سیاست، ۴۹(۱)، ۲۲۵-۲۴۴. doi: 10.22059/jpq.2019.221060،1006960

قنبرلو، عبدالله (۲۰۱۸)، "مبانی نظری تحریم‌های مرتبط با برنامه هسته‌ای ایران: مقایسه دیپلماسی دولت‌های ترامپ و اوباما"، فصلنامه مطالعات استراتژیک، سال ۲۱، شماره ۲.

رسولی ثانی‌آبادی، الهام. ۲۰۱۱. هویت و سیاست هسته‌ای در جمهوری اسلامی ایران. تهران، موسسه بین‌المللی ابرار مطالعات معاصر.

سلطانی‌نژاد، احمد.زهرانی، مصطفی. شاپوری، مهدی. (۲۰۱۲). آمریکا و برنامه هسته‌ای ایران؛ استراتژی برچیدن و ابزارهای آن. فصلنامه مطالعات استراتژیک، ۱۶)۱(.۱۰۷-۱۴۷.

یاسینی، سید حسام الدین. نیک سرشت، الناز. ۲۰۱۵. استراتژی هسته‌ای ایران در دوره پهلوی دوم از منظر واقع‌گرایی. تاریخ روابط خارجی. ۱۶ (۶۲). ۱۳۳-۱۸۹.

References

Alam, Aftab. 2013. Sanctioning Iran, Limits of Coercive Diplomacy, *Indian Quarterly*. 67(1): 37–52.

Boureston, Jack. Ferguson, Charles D. 2004. Schooling Iran's Atom Squad. *Bulletin of the Atomic Scientists*. 60(3). 31-35.

Cordesman, Anthony H. et.all.2003. *Iran's Search for Weapons of Mass Destruction, Warfighting Capabilities, Delivery Options, and Weapons Effects*. CSIS. IN.

Doutaghi, Helyeh. 2025. Wealth Drain and Value Transfer: A Study of the Mechanisms, Harms, and Beneficiaries of the Sanctions Regime on Iran. In: https://carleton.scholaris.ca/items/b01fb246-7d66-4bd6-96f0-6889abf44dad/full.

Kerr, Paul K. 2009. *Iran's Nuclear Program: Status Analyst in Nonproliferation*. CRS (Congressional Research Service), In: chrome-

extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-Spector, Leonard S. 1990. *Nuclear Ambitions*. Colorado, Westview Press.

Keyvan Hosseini, Asghar, .2006. *Analysis of Technology Export Control Policy in the US Grand Strategy 2008-1945*, Tehran: Institute for Defense Industries Education and Research, Center for Future Studies of Defense Science and Technology.

Mcglinchey, Stephen. Choksy , Jamsheed k . 2025. Iran's Nuclear Ambitions under the Shah and Ayatollahs: Strikingly Analogous but More Dangerous. In: https://www.e-ir.info/2025/02/14/irans-nuclear-ambitions-under-the-shah-and-ayatollahs-strikingly-analogous-but-moredangerous/.

Milani, Abbas. (29 December 2010). The Shah's Atomic Dreams. *Foreign Policy*, in: http://www.foreignpolicy.com/articles/2010/12/29/the_shahs_atomic_dreams.

Mulder, Nicholas.2022. *The Economic Weapon: The Rise of Sanctions as a Tool of Modern War*, Yale University Press

Özcan, Nihat Ali. Özdamar, Özgür .2009. Iran's Nuclear Program and The Future of U.S.-Iranian Rlations. *Middle East Policy*. XVI (1).121- 133.

Translated References into English

Ali Babaei, Gholamreza. 2007. *History of Nuclear Energy in Iran and the World*. Tehran, Ministry of Foreign Affairs Printing and Publishing Institute. [In Persian]

Arghavani Pirsalami, Fariborz. (2016). China's Strategic Rationality and Defense-Security Relations with Iran", *Quarterly Journal of International Relations Research*, 1(21). 149-194. [In Persian]

Biniazi, Ali .2008. Historical Analysis of Iran's Nuclear Program, *Foreign Relations History*. (34): 157-175. [In Persian]

Fuller, Graham, 2008. *Qiblah of the World: The Geopolitics of Iran*. Abbas Mokhbar. Tehran, Markaz. [In Persian]

Kerr, Paul K. 2009. *Iran's Nuclear Program: Status Analyst in Nonproliferation*. CRS (Congressional Research Service), In: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-Spector, Leonard S. 1990. *Nuclear Ambitions*. Colorado, Westview Press.

Moshizadeh , Homeira & Minadi, Sajjad.2019. Pahlavi's Nationalism: A Lacanian Analysis, *politics Quarterly*, vol.49, Issu, 1. [In Persian]

Qanbarloo, Abdollah (2018), "The Theoretical Basis of Sanctions Related to Iran's Nuclear Program: Comparing the Diplomacy of the Trump and Obama Administrations", *Strategic Studies Quarterly*, Year 21, Issue 2. [In Persian]

Rasouli Saniabadi, Elham. 2011. *Identity and Nuclear Politics in the Islamic Republic of Iran*. Tehran, Abrar International Institute for Contemporary Studies. [In Persian]

Soltaninejad, Ahmad.Zahrani, Mustafa. Shapouri, Mehdi. (2012). America and Iran's Nuclear Program; Dismantling Strategy and Its Tools. *Strategic Studies Quarterly*, 16(1).107-147. [In Persian]

Yasini, Seyed Hesameddin. Nik Seresht, Elnaz .2015. Iran's Nuclear Strategy in the Second Pahlavi Period from a Realist Perspective. *History of Foreign Relations*. 16 (62). 133-189. [In Persian]

استناد به این مقاله: کیوان حسینی، اصغر . (۱۴۰۴). امریکا و اعمال «تحریم منع اشاعه» در مواجهه با «برنامه هسته ای شاه» (۱۹۵۶-۱۹۷۸). *پژوهشنامه روابط جهانی*، ۲(۵)، ۱- ۳۰. doi: 10.22054/jrgr.2026.88460.1126

The Quarterly of Research on Global Relations is licensed under a Creative Commons Attribution-Non Commercial 4.0 International License